

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/111942>

Please be advised that this information was generated on 2021-04-11 and may be subject to change.

Virale pandemieën: tussen vrees en fobie

drs Inge Mutsaers,

*promovenda Filosofie en Wetenschapsstudies,
Radboud Universiteit Nijmegen*

prof dr Henk van Houtum,

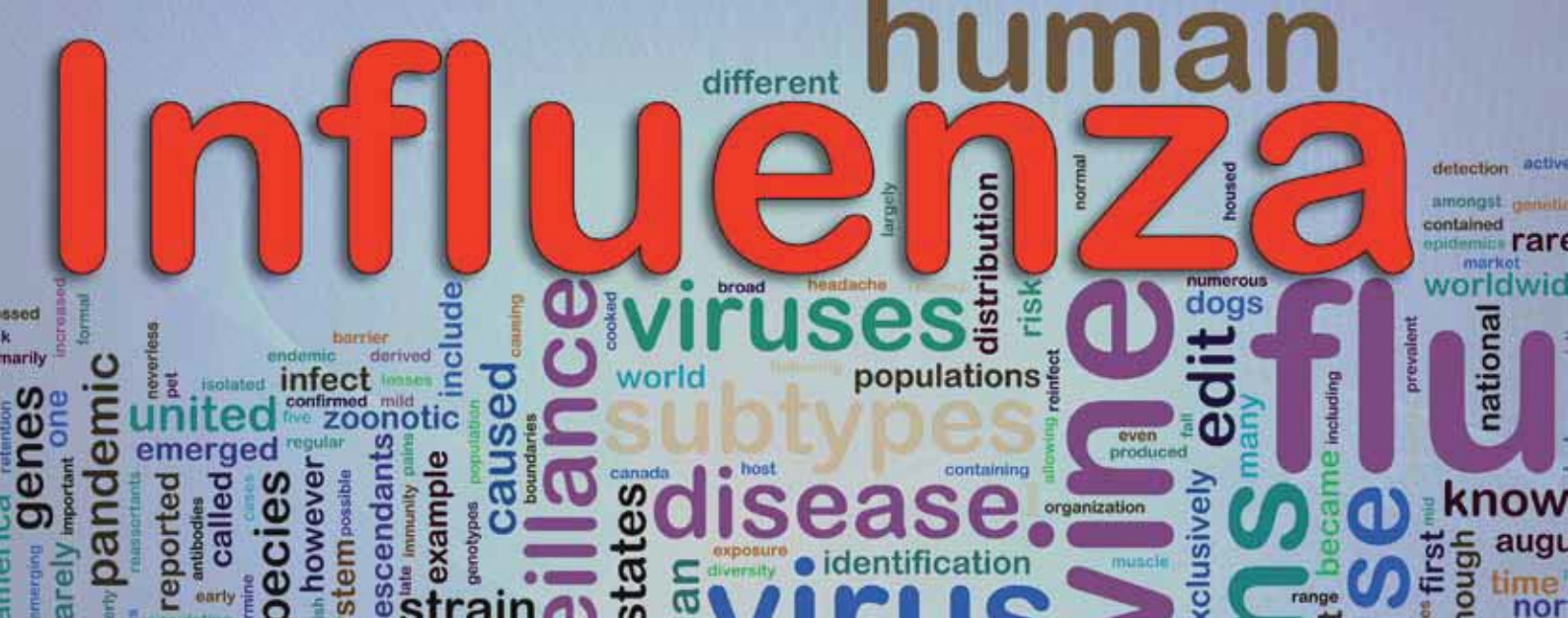
*Geopolitiek en Politieke Geografie, Universiteit
Bergamo/Radboud Universiteit Nijmegen*

De virologie staat momenteel in het centrum van de belangstelling. Directe aanleiding hiervoor is dat Rotterdamse virologen onlangs in een naar eigen zeggen zwaar beveiligd lab een zeer gevaarlijke variant van het vogelgriepvirus hebben ontwikkeld. Dit met als doel een eventuele uitbraak van het virus beter te kunnen bestrijden en een vaccin te kunnen ontwikkelen. Hun opmerkelijke uitvinding is aanleiding geworden voor een fel internationaal debat tussen wetenschappers, tijdschriftredacteurs, beleidsmakers en terrorismedeskundigen over de grenzen van de wetenschappelijke vrijheid en de voors en tegens van publicatie van een onderzoek als dit. Voorlopige uitkomst van dit debat is dat het Amerikaanse adviesorgaan voor bioveiligheid (NSABB) heeft besloten dat de onderzoeksgegevens slechts gedeeltelijk gepubliceerd mogen worden in verband met het gevaar op het aanwenden van de labgegevens voor bioterrorisme. Hoe zinnig dit debat op zich ook is, het is naar ons idee te beperkt. Een grotere, fundamentele vraag is nog onbesproken. En dat is de vraag hoever we moeten gaan in die vraag naar bescherming of immunisering tegen virussen: Wat is de feitelijke opbrengst in termen van publieke veiligheid en gezondheid en wat is de prijs die we daarvoor moeten betalen?

De inmiddels wereldberoemde Rotterdamse uitvinding is een goed voorbeeld van wat in de literatuur immuniseringsparadox wordt genoemd. Die treedt op als de bescherming tegen virussen zelf ook weer een gevaar oplevert. Voordat we de vraag kunnen beantwoorden of een ontdekking als deze moet worden verboden is het naar ons inzicht belangrijk te analyseren hoe het zo ver heeft kunnen komen. Met andere woorden, hoe is deze immuniseringsparadox die ons nu hoofdbrekens bezorgt eigenlijk ontstaan?

Daarvoor gaan we te rade bij het imposante werk van de Duitse filosoof Peter Sloterdijk, een filosoof die ook in Nederland snel aan populariteit wint. Sloterdijk heeft immunisering en de immuniseringsparadox tot een hoofdthema in zijn filosofisch werk gemaakt. De kern van zijn werk komt er kort op neer dat hij de neiging van de mens zichzelf te beschermen als een van de belangrijkste menselijke drijfveren ziet. Vanaf de primitieve hordegemeenschappen, en de eerste steden tot aan de hedendaagse verzorgingsstaten heeft de mens naar zijn idee systemen gebouwd, wat hij noemt immuunsystemen, waarbinnen hij zich afschermt van gevaren van buiten. Met name sinds de opkomst van de verzorgingsstaat en de daaraan gekoppelde sterke behoefte aan groei van de medische wetenschap en de virologie richtte de immuniseringsneiging zich ook steeds meer op de gezondheid. Dat kwam vooral ook door het succes van diezelfde medische wetenschap. De gezondheid en levensverwachting van de mensen is in de laatste anderhalve eeuw spectaculair gestegen, althans in de wereld waar de medische wetenschap zich vergaand heeft kunnen ontwikkelen.

Door voortschrijdend wetenschappelijk en technologisch inzicht begrijpen we steeds meer van de wereld om ons heen en kunnen we ons door middel van technieken ook beter beschermen tegen bepaalde dreigingen. Maar dat is maar een deel van het verhaal volgens Sloterdijk. De toegenomen kennis leidt niet per definitie tot meer bescherming. Soms is ook het omgekeerde het geval.

Meer kennis expliciteert ook tot dan toe onbekende risico's en vergroot daarmee het bewustzijn van mogelijke risico's en dreigingen. Juist door onze kennis ontdekken we ook steeds meer ziektes, steeds nieuwe virussen, en nieuwe varianten van reeds bekende virussen, waarvoor we niet al meteen een therapie of een medicijn hebben. Ondanks dat virologie erop gericht is ons te beschermen, ons te immuniseren, expliciteert ze dus ook nieuwe risico's. Het gevolg is daarvan is dat angst in de samenleving soms eerder toe dan afneemt. Zie daar de kern van de immuniseringsparadox.

Daar komt nog iets anders bij wat de onzekerheid nog eens verder heeft vergroot. En dat is dat de verzorgingsstaat steeds minder gezien kan worden als een afsluitbare ruimte, als dat al ooit kon. Door de snelle wetenschappelijke en technologische ontwikkeling in met name communicatie en vervoer is de leefwereld van mensen radicaal groter gemaakt, waardoor mensen maar ook virussen extreem mobiel zijn geworden en zich razendsnel kunnen voortbewegen over de gehele aardbol. Doordat virussen zich sneller verspreiden, de bevolkingsdichtheid is toegenomen en er ook steeds meer mens-dier contact is, neemt bovendien ook de evolutiesnelheid van virussen toe. Daardoor is het virus de ontwikkelde immuniteit van mensen steeds vaker te slim af. Je zou het wellicht een tweede immuniseringsparadox kunnen noemen. De wetenschap en technologie die globalisering hebben bespoedigd en daarmee de vrijheid van beweging fundamenteel hebben vergroot, hebben een ontwikkeling ingezet waarbij juist die vrijheid zelf een bedreiging wordt en de kans op telkens nieuwe pandemieën sterk heeft vergroot.

Ook de meest recente virusuitbraken – zoals de Mexicaanse Griep, EHEC, BSE, en de varkenspest – waren niet te voorspellen. Of zoals de Rotterdamse virologie professor Fouchier die het dodelijke virus in zijn lab creëerde, onlangs zelf zei: “Het meest voorspelbare van influenza is haar onvoorspelbaarheid.” Maar bovendien

gingen de immuniseringspogingen gepaard met, wat achteraf bleek, onnodige paniek, het overmatig inslaan van antibiotica en vaccins, het massaal vernietigen van groenten en het uit voorzorg op grote schaal doden van dieren. We willen ons blijkbaar zo naarstig immuniseren dat de maatregelen zelfs averechts gaan werken en zich op onszelf gaan richten. Anders gezegd, we richten ons eigen immuunsysteem ten gronde door de immunisering tegen dat wat ons bedreigt.

Als samenleving zouden we er goed aan doen de potentiële zelfvernietigende reflex van deze controleneurose te vermijden. Want met onze verwoede immuniseringspogingen riskeren we in toenemende mate een samenleving te maken die permanent vrezend is en aan symptoombestrijding doet. En steeds grovere middelen nodig heeft om de eigen angsten te bezweren. Deze doorgeschoten immunisering, waarin de vrees een schadelijke fobie wordt, is exemplarisch te noemen voor onze risico-maatschappij, of wat Peter Sloterdijk noemt multi-alarmmaatschappij. In plaats van dat de mate van protectie wordt aangepast aan het risico, wordt de perceptie van het risico dus steeds meer aangepast aan de groeiende vraag naar bescherming oftewel immunisering. Wetenschap en beleid zouden zich niet alleen moeten richten op risico reductie. Er is tegelijkertijd of vooral ook een serieuze reflectie nodig over het zoeken van de balans tussen voldoende immunisering enerzijds en de collateral damage anderzijds. Nu is de prijs van overmatige immunisering vaak te hoog in verhouding tot de winst in veiligheid. Als het gaat om de virologie, moeten we uiteraard beducht zijn op gevaarlijke virale uitbraken. Maar we moeten onszelf wel de vraag stellen hoever we moeten gaan in die immunisering. De immuniseringsparadox is onvermijdelijk. Het idee dat wetenschap en techniek ons complete controle over de natuur kunnen verschaffen is een gevaarlijke illusie. Sterker, een maatschappij die volledige zekerheid eist, leeft onvermijdelijk in een leugen. Want de natuur is nooit volledig als een lab af te sluiten of perfect te voorspellen.